

Tema 8. România și concertul european: de la „criza orientală” la marile alianțe ale secolului al XX-lea

„Criza orientală” reprezintă criza Imperiului Otoman și încercarea marilor puteri vecine, Rusia și Austria, de a-i împărți teritoriile. Ea debutează în 1683, când turcii au fost înfrânți sub zidurile Vienei și afectează spațiul românesc, din cauza poziției sale geografice și a statutului politico-juridic, respectiv a suzeranității otomane.

Într-o primă fază, după 1683, Curtea de la Viena a înscris puncte importante, împingând forțele otomane până la linia Carpaților. Transilvania, intrată sub controlul habsburgilor, primea în 1691 Diploma Leopoldină, care consacră națiunile privilegiate și religiile recepte.

O altă etapă a problemei orientale se produce la începutul secolului al XVIII-lea, prin războiul din 1710-1711. Domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, se aliază cu rușii (Tratatul de la Luțk) și este înfrânt în lupta de la Stănilești. Pentru că elitele boierești autohtone și principii ridicați din rândurile lor nu se mai bucurau de încredere, Poarta a hotărât introducerea regimului fanariot, o aristocrație greacă de dregători, mai ușor de controlat pentru că funcționa de secole în slujba imperiului.

Secolul fanariot a coincis cu noi conflicte ruso-austro-turce, care au provocat românilor pierderi materiale, fiind obligați să întrețină armate străine, și umane, după ce au fost obligați să lupte în armate străine și teritoriale: Banatul și Oltenia, pierdute prin pacea de la Pasarowitz din 1718 și ultima recuperare în 1739, prin pacea de la Belgrad; Bucovina, ocupată de Imperiul Habsburgic, prin convenția de la Istanbul din 1775; Basarabia, ocupată de Imperiul Rus în 1812, prin Tratatul de la București din 28 mai.

În anul 1826, Rusia a impus Imperiului Otoman încheierea unei convenții, la Akkerman (Cetatea Albă), act adițional Tratatului de pace de la București, din anul 1812, pentru a îngădi posibilitatea sultanului de a se amesteca în Principate. Nerespectarea Convenției de la Akkerman de către otomani a dat posibilitatea Rusiei să desfășoare un nou război împotriva turcilor (1828-1829). Acesta a început cu ocuparea Principatelor și, chiar dacă războiul s-a încheiat cu victoria Rusiei. Moldova și Țara Românească s-au aflat sub ocupația trupelor țariste până în anul 1834. La încheierea războiului, statutul internațional al Principatelor s-a schimbat. Acestea rămăneau sub suzeranitatea Porții, dar intrau sub protectoratul Rusiei. Reorganizarea celor două Principate a fost încredințată rușilor, care au impus o serie de regulamente administrative, după consultarea adunării boierilor, prezidată de contele rus Pavel Kiseleff. Noile Regulamente Organice ai intrat în vigoare în iulie 1831, în Țara Românească și în ianuarie 1832 în Moldova.

Situația europeană creată în urma războiului ruso-otoman din 1853-1856 (Războiul din Crimeea) a favorizat îndeplinirea idealului unirii Principatelor. Războiul s-a desfășurat inițial între Rusia și Turcia de partea căreia au intrat apoi Franța și Anglia (1854), din dorința păstrării echilibrului de putere în zonă.

Congresul de la Paris a transformat problema românească în una europeană. Reprezentantul Franței, prințul Walewski, a propus unirea Principatelor pentru realizarea unui stat barieră în calea expansiunii Rusiei, fără ca marile puteri participante să ajungă la un consens în această privință. S-au opus Imperiul Otoman și Austria, de teamă că unirea ar putea fi urmată de independență, în primul caz, și că ar putea determina o reacție a transilvănenilor, în cel de-al doilea. Tratatul din 30 martie prevedea: înlăturarea protectoratului Rusiei și înlocuirea acestuia cu garanția colectivă a celor șapte mari puteri (Anglia, Franța, Austria, Prusia, Imperiul Otoman, Rusia, Sardinia); retrocedarea de către Rusia, Moldovei, a trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Ismail, Bolgrad) și organizarea de alegeri pentru întrunirea, la Iași și la București, a unor Divanuri (Adunări) ad-hoc, care să exprime eventuala dorință de unire a românilor.

Așadar, această etapă a problemei orientale deschide calea spre crearea statului român modern.

Reizbucnirea „chestiunii orientale” în Balcani, prin declanșarea războaielor antiotomane din Bulgaria și Bosnia-Herțegovina și a războiului dintre Serbia și Imperiul Otoman în 1876, a reprezentat cadrul extern favorabil cuceririi independenței de stat a României, în care eforturile de a obține acest statut pe cale diplomatică eșuaseră.

În 4 aprilie 1877, Rusia a semnat cu Principatul României Convenția de la București privind trecerea armatei sale prin teritoriul românesc spre Peninsula Balcanică, garantând integritatea teritorială a țării. La 6 aprilie, Principatul a decretat mobilizarea generală, iar la 12 aprilie, Rusia a declarat război Turciei și a început trecerea armatei ruse pe teritoriul românesc spre Balcani. Încă din aprilie s-a instalat starea de război, prin bombardarea de către turci a localităților de pe malul românesc și prin răspunsul dat de armata română. La 9 mai 1877, în Parlamentul de la București, ministrul de Externe, Mihail Kogălniceanu, citea Declarația de Independență a României, în urma unei interpelări venite din partea lui Nicolae Fleva. La 10 mai, moțiunea a fost prezentată domnitorului Carol I care a dat o Proclamație către țară, semnată de toți miniștrii.

Curând, ofensiva rusă a fost oprită în fața sistemului de fortificații de la Plevna și pasul Șipka. După două asalturi nereușite asupra Plevnei, marele duce Nicolae, fratele țarului, care comanda armata rusă pe frontul de la Plevna, i-a cerut în mod expres lui Carol I, prin telegrama din 19 iulie 1877, să se alăture armatei sale. Ei au acceptat condițiile lui Carol ca armata română să aibă propria bază de operații și de comandă separată. Totodată, i-au oferit comanda supremă a forțelor aliate de la Plevna.

În urma solicitărilor Rusiei, armata română, condusă de principele Carol I, a intervenit pe frontul de la sudul Dunării (30 august), luptând la Plevna (28 noiembrie), Grivița, Rahova (9 noiembrie), Vidin, și contribuind, cu prețul unor mari jertfe umane (10000 de oameni, între care maiorul George Șonțu, căpitanul Valter Mărcăcineanu) și materiale, la înfrângerea Turciei. După capitularea Plevnei, rușii au înaintat în direcția Sofia-Adrianopol, iar armata română a continuat înaintarea în direcția Vidin-Belogradcik.

Guvernul otoman a acceptat condițiile Rusiei pentru încheierea armistițiului la 9 ianuarie 1878, dar reprezentanții României nu au fost invitați la negocieri.

Tratatul de pace de la San Stefano (19 februarie 1878) confirma condițiile armistițiului și prevedea, referitor la români, independența de stat; Rusia a anexat cele trei județe din sudul Basarabiei, Cahul, Ismail și Bolgrad în schimbul Dobrogei, Deltei Dunării și Insulei Șerpilor, nerespectând convenția din aprilie 1877.

Prevederile tratatului au nemulțumit Austro-Ungaria, Germania, Anglia, dar și România.

Congresul de la Berlin, care s-a deschis la 1 iunie 1878, a revizuit Tratatul de la San Stefano pentru a micșora influența Rusiei în Europa sud-estică. Tratatul final, semnat la 1 iulie 1878, recunoștea independența României, condiționată de modificarea articolului 7 al Constituției (pentru a acorda cetățenie română locuitorilor de altă religie decât cea creștină) și rezolvarea afacerii Strousberg (răscumpărarea de către guvernul român a acțiunilor societății Strousberg, care construisese drumurile de fier).

Pentru România, rezultatul cel mai important al Congresului era recunoașterea independenței, ea devenind un stat egal în drepturi cu alte state. O altă consecință a fost proclamarea României ca regat și a lui Carol ca rege pe 14 martie 1881.

O altă consecință a noii situații a fost reorientarea României în plan extern către vest. Un argument în acest sens este aderarea la Tripla Alianță.

În politica externă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea, România trebuia să țină cont de raporturile dintre marile puteri. Teamă de Rusia, care răpise României sudul Basarabiei, în 1878, a determinat apropierea țării noastre de Germania și de

Austro-Ungaria. La rândul lor, aceste mari puteri considerau România un avanpost în politica lor de consolidare a pozițiilor în sud-estul Europei.

La 18 octombrie 1883, România devenea, astfel, membră a Triplei Alianțe, alianță compusă de Austro-Ungaria (prima care a semnat), Germania și Italia, creată în anul anterior. Era un tratat defensiv și secret, având în vedere că politicienii și opinia publică erau în majoritate profrancezi. Alianța a fost reînnoită în 1892, 1902 și 1912.

În 1912-1913 s-au desfășurat două războaie balcanice, primul – al creștinilor împotriva turcilor, cel de-al doilea – împotriva Bulgariei, care se consolidase prea mult la sfârșitul războiului. România s-a implicat în al doilea război balcanic (1913), împotriva Bulgariei, numai în momentul în care situația de la sud de Dunăre a devenit periculoasă pentru securitatea țării. Armata română a fost desfășurată în Bulgaria, din inițiativa guvernului român prezidat de Titu Maiorescu. Războiul a fost rapid și cu pierderi reduse. Pentru a evita intrarea României în Sofia, Bulgaria a cerut pace. Prin Tratatul de la București (1913), România a obținut partea de sud a Dobrogei (Cadrilater), două județe – Durostor și Caliacra. Găzduirea Congresului la care, pentru prima dată, țările din sud-estul Europei își rezolvau problemele în absența Marilor Puteri, constituia un indiciu privind creșterea prestigiului internațional al României.

Principiile politicii externe a României după Marea Unire

În urma semnării tratatelor de la Conferința de Pace de la Paris, 1919-1920 (cu Germania, Austria, Bulgaria, Ungaria și Turcia), granițele României au fost recunoscute pe plan internațional. Tratatul cu Austria a fost semnat la Saint Germain. Tratatul de la Neuilly a lăsat intactă frontiera din Dobrogea dintre România și Bulgaria, stabilită prin Tratatul de la București din 1913. Tratatul cu Ungaria a fost semnat la Trianon și recunoștea unirea Transilvaniei cu România. Prin Tratatul de la Paris s-a recunoscut actul unirii Basarabiei cu România.

Membră a Societății Națiunilor, România a acționat pentru menținerea păcii, a stabilității pe continent și în lume și pentru păstrarea statu-quo-ului teritorial. România s-a implicat în relațiile internaționale din perioada interbelică, afirmându-se ca un factor de stabilitate în sud-estul Europei. Un argument în acest sens sunt alianțele regionale. Deoarece erau îngrijorate de expansionismul bulgar și maghiar, România, Cehoslovacia și Iugoslavia se aliază. Astfel, în anul 1921, s-a format Mica Înțelegere, din inițiativa ministrului de externe român, Take Ionescu. Deoarece revizionismul bulgar și cel italian s-au accentuat, România a jucat un rol activ în realizarea Înțelegerii Balcanice, care a prezentat extinderea în Europa sud-estică a principiilor securității regionale, întruchipate de Mica Înțelegere. Astfel, reprezentanții României, Iugoslaviei, Greciei și Turciei semnează un tratat, la 9 februarie 1934.

Toate eforturile depuse în intervalul 1920-1930 de guvernele românești pentru a asigura inviolabilitatea noilor frontiere ale statului s-au dovedit, până la urmă, lipsite de succes. Ele nu au putut atenua diferențele dintre România și cele două state revizioniste, Ungaria și URSS. Teritoriul românesc a fost vizat de statele revizioniste prin înțelegeri secrete, precum Pactul Ribbentrop-Molotov de la 23 august 1939, încheiat de Germania și URSS.

Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial (1 septembrie 1939) a determinat România să se declare neutră. După capitularea Franței (1940) era clar că nu vom reuși să rezistăm revizionismului. În anul 1940, România s-a găsit izolată pe plan extern.

În urma a două note ultimative adresate de ministrul de externe, Molotov, ministrului român de la Moscova, la 26 și 27 iunie 1940, se cerea cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în decurs de 24 ore. Autoritățile de la București au acceptat cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord Uniunii Sovietice, ocupația sovietică instituindu-se, cu acest prilej, și în ținutul Herța.

România s-a implicat în negocieri cu Ungaria, referitoare la teritoriul Transilvaniei, negocieri ce au eșuat. Prin arbitrajul Germaniei și al Italiei, la 30 august 1940, dictatul de la

Viena obliga România să cedeze nord-vestul Transilvaniei, Ungariei. Negocierile cu Bulgaria s-au încheiat repede. La 7 septembrie 1940, România a cedat Bulgariei Cadrilaterul (Durostor și Caliacra), prin Tratatul de la Craiova.

Consecințele cedărilor teritoriale au fost numeroase și pe termen lung. La 6 septembrie 1940, Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său, Mihai, iar Ion Antonescu a devenit președintele consiliului de miniștri. La 23 noiembrie 1940, cu ocazia vizitei lui Antonescu în Germania, România a aderat la Pactul Tripartit, intrând astfel în sistemul de alianțe al Axei Roma-Berlin-Tokyo. Alianța a durat patru ani și a reprezentat singura soluție pentru diplomația de război a Bucureștiului.

Pentru a-și recupera teritoriile pierdute, țara noastră a intrat în războiul antisovetic la 22 iunie 1941. Până la mijlocul lunii iulie, armata română și cea germană atinseseră cursul superior și mijlociu al Nistrului, eliberând teritoriile ocupate de URSS, în decurs de o lună.

Continuarea războiului peste Nistru nu a fost susținută de cea mai mare parte a societății românești. În vara anului 1942, un număr mare de efective românești au luat parte la ofensiva germană din sudul Rusiei și din Caucaz. Dezastrul de la Stalingrad a avut o influență hotărâtoare asupra politicii românești. L-a convins pe Antonescu că Germania nu posedă forță militară pentru a înfrânge URSS și că trebuiau găsite alte mijloace pentru a proteja țara împotriva unei invazii a Armatei Roșii. Situația a ajuns critică odată cu ofensiva sovietică inițiată la 20 august pe frontul românesc, când Armata Roșie a străpuns pozițiile defensive în câteva locuri. Armata română a pierdut circa 625.000 de militari, morți și dispăruți.

Antonescu a fost chemat la Palat; regele a hotărât arestarea lui și a lui Mihai Antonescu, ministrul Afacerilor Străine; România a întors armele împotriva Germaniei la 23 august 1944 și a semnat armistițiul cu Uniunea Sovietică la 12 septembrie 1944. Singurul punct favorabil pentru România era abrogarea Dictatului de la Viena și redobândirea Transilvaniei de N-V.